

РЕЦЕНЗИЯ

От доц. д-р Митко Костадинов Маджаров (Археологически музей гр. Хисаря)

На дисертационния труд на гл. ас. Данаил Димитров Петров – докторант на самостоятелна подготовка в катедра „История и археология” към Факултета по хуманитарни науки в Шуменски университет „Епископ Константин Преславски” за присъждане на образователната и научна степен „доктор” с тема: „Антични пътища в Лудогорието (IVв.пр. н.е.– VIв. от н.е.)”

Изследването на античните пътища на територията на Република България има важно значение за изясняването на проблемите на обществено-икономическото развитие на древните народи, обитавали Балканския полуостров. В българската историческа книжнина съществуват редица публикации, свързани предимно с проучването на римските пътища и състоянието на пътната мрежа през римската и късноантичната епоха в провинциите Мизия и Тракия. По тези въпроси е обнародвана и монографията на Митко Маджаров „Римски пътища в България”, в която са разгледани основните моменти от развитието на римската пътна система в днешните български граници.

Проблемът за строителството на римските пътища е тясно свързан и с предримските пътни артерии. Следи от предримски пътища до наши дни не са останали. За тяхното съществуване днес може да се съди както от сведенията на античните автори за различните военни походи, така и от степента на развитие на търговските връзки между отделните антични селища.

Самото заглавие на дисертационния труд на Данаил Петров показва амбицията на автора да отрази последователността в развитието на предримските и римските пътни артерии в един недостатъчно изследван в това отношение географски ареал – Лудогорието. Особено показателен е и големият хронологически обхват на изследването – 10 века. В този смисъл предложеният труд е единствен по рода си в българската историческа и археологическа литература и допълва общата картина на античните пътища не само в днешните български граници, но и на Балканите.

В структурно отношение дисертацията е добре конструирана. Тя се състои от увод, три глави и заключение, събрани в обем от 185 страници. В приложението са представени карти и планове, които онагледяват текстовата част и дават завършен вид на дисертацията. Трудът завършва със списък на използваната литература.

В уводната част са набелязани основните задачи на изследването, неговият географски и хронологически обхват. Направени са кратки анотации към всяка глава. Първата задача, която авторът си поставя е да проследи възникването и развитието на пътната мрежа в тракийските земи. Тази „пътна мрежа” според Данаил Петров е започнала да се оформя още през I хил. пр. Хр. Тук ще си позволя да направя една корекция. Вместо „пътна мрежа в предримската епоха” по-уместно би било да се използва терминът „пътища”. Пътната мрежа изисква наличието на големи градски и селищни центрове, организирана селищна структура с организирана икономика и търговия. Тя включва както пътища, така и крайпътни съоръжения (пътни станции и охраняващи пътищата военни съоръжения), които обслужват държавната администрация. В първоначалния си замисъл пътната мрежа е имала за задача да осигури бързо придвижване на войската и безпрепятствено пренасяне на държавната поща. Римляните са тези, които поставят началото на стройна и организирана пътна система, която през императорската епоха достига най-високата степен на своето развитие. Неслучайно именно през римската епоха се появяват и пътните карти с отразените в тях основни сухопътни артерии.

Първата глава на дисертацията: „Историко-географска област Лудогорието” обхваща 24 стр. (9-32с.). Много подробно в нейната първа част са разгледани физикогеографските и климатичните особености на областта. Това, според мен, е правилен подход от гледна точка на природните дадености, които определят наличието на съществуващите по тези места антични селища.

Във втората част на същата глава авторът е направил подробен преглед на историческите извори, които имат отношение към темата. Важно е да се отбележи, че за пътищата, особено в предримската епоха, сведенията на античните автори са от особено важно значение. С тази задача Данаил Петров се е справил успешно. Допълнени с данните от археологическите проучвания, сведенията на античните автори дават по-ясна представа за наличните през предримската епоха трасета от пътища.

На втората глава: „Тракийска селищна и пътна мрежа в Лудогорието през IV – I в. пр. Хр.” са отделени 65 стр. (33-98 с.).

Пътищата в Лудогорието през IV - I в. пр. Хр. са разработени в две части. Първата част е посветена на тракийската селищна мрежа в посочения регион, което е задължително условие за отразяването на предримските пътища. Разглеждането на отделните археологически обекти дава възможност да се добие представа за селищната структура в Лудогорието през предримската епоха и за съществуването на комуникации между различните по големина селища и крепости. На тази основа и на базата на изворовия материал Данаил Петров е направил сполучлив опит да отрази предримските пътища в Лудогорието.

Авторът посочва четири основни сухопътни артерии, които са съществували на Балканите през IV - I в. пр. Хр.: Via Egnatia, Крайморският, Диагоналният и Крайдунавският път. Тях той определя като „гръбнак на тракийската пътна мрежа”. Отново подчертавам, че в предримската епоха за „пътна мрежа” е трудно да се говори.

По направление на гореспоменатите римски пътища сигурни данни за сухопътни връзки през предримската епоха има за Крайморския и Диагоналния римски път. Известният път Via Egnatia е построен през 148 г. пр. Хр. след окончателното присъединяване на Македония и Гърция към административната система на Римската империя. Преди тази дата основните контакти между северноегейските градове-колонии са били осъществявани по море. Сухоземни пътища е имало на север от Егейското крайбрежие през Родопите към Тракия. По археологически и нумизматични данни в това направление са установени пътищата през днешните „Авренски” проход и прохода „Маказа” (*G. Nekhrizov, R. Mikov. Relations commerciales dans les Rhodopes de l'est, 5eme – 1er siècle savant J. - C. In: Pistiros et Thasos. Structures économiques dans la peninsula balkanique aux VIIe – IIe siècle savant J. – C. Opol, 2000, 161 – 180.*), предримският път от Абдера на север през прохода „Елидже”, Радюва планина, Крушевска планина и „Тополовския” проход за долината на р. Хеброс (*М. Маджаров,*

Римски пътища в България, 2009, 284 - 309) и предримският път от устието на Nestus, на север през тракийското селище при с. Копривлен и от там – на североизток към долината на Хеброс и emporion Pistiros (М. Домарадски. *Емпорион Пистирос. Трако-гръцки търговски отношения. Септември, 1996; П. Делев, Хр. Попов. Античната пътна мрежа в района на Средна Места. – В: Копривлен, 1, София, 2002, 55 – 60; М. Маджаров. Римски пътища в България, 2009, 320).*

Подобно е положението и с Крайдунавския път, чието трасиране е започнало по времето на император Тиберий непосредствено след превръщането на Мизия в римска провинция и окончателно е бил завършен при император Траян по повод на дакийските войни през 101-102 г. и 105-106 г. Малко вероятно е в предримската епоха да е имало сухопътна артерия, успоредна на р. Дунав. Основната комуникация между съществуващите по брега на р. Дунав тракийски селища е била самата река, а за сухоземни връзки между селищата на юг от нея са били използвани черни пътища или пътеки. Именно тези пътища и пътеки Данаил Петров добре е очертал във втората глава на дисертацията.

Според мен предримските пътища не би следвало да бъдат назовавани с имената на съвременните селища, например: „Пътят Русе – Шумен – Варна”. По-добре ще е да се каже: „Предримски път между тракийските селища в направление на съвременните градове Русе, Шумен и Варна” и т.н.

При разглеждането на предримските пътища в Лудогорието Данаил Петров е използвал наличните данни от археологическите проучвания на отделните тракийски обекти в региона и нумизматичните находки. Тези пътища, на базата на тяхното направление той обособява в две групи, които се стреми да представи като част от „пътна мрежа”:

- Пътни отсечки с посока Изток – Запад
- Пътни отсечки с посока Север – Юг

Текстовата част авторът правилно е онагледил с отделни карти на тракийските селища, крепости, некрополи и нумизматични находки. На стр. 193 обаче виждаме една скица, която, според него, представя

тракийските пътища в Лудогорието. Тук, според мен, следва да присъства една обща карта в мащаб с нанесени в нея селища, крепости, некрополи и находки, в която да се очертаят предполагаемите пътища, описани така подробно от автора.

Тъй като темата на дисертацията е насочена изцяло към пътищата през предримската и римската епоха в областта „Лудогорието”, за по-добра прегледност и яснота, би било добре от втората глава на дисертацията да се обособят две самостоятелни глави:

1. Тракийска селищна мрежа в Лудогорието през IV - I в. пр. Хр.
2. Тракийски пътища в Лудогорието през IV - I в. пр. Хр.

Третата глава, с обем от близо 80 стр. (99-178 с.), изцяло е посветена на римската пътна мрежа в Лудогорието. Главата започва с историческа част, която характеризира положението на Мизия и Тракия, превърнати в провинции в резултат на римската експанзионистична политика. По тези въпроси е изписана многобройна литература и напълно достатъчно е да се напишат само няколко въвеждащи изречения.

В първия раздел от трета глава Данаил Петров се спира на общите проблеми, свързани с възникването и развитието на пътната мрежа в тракийските земи. Той правилно отбелязва, че съществуващите в предримската епоха пътища са предпоставка за създадената в римската епоха стройна и организирана пътна система. В този раздел авторът е отделил място и на проучванията по проблемите на римските пътища. Посочени са етапите на римското пътно строителство и изказаните за римските пътища класификации. Тук е мястото да отбележа, че Данаил Петров е един от авторите, който предлага самостоятелна класификация на римските пътища в провинциите Мизия и Тракия, което представлява принос в изследването на римската пътна система. Въз основа на тяхната посока той ги категоризира на: пътища с посока Север – Юг (вертикални) и пътища с посока Изток – Запад (хоризонтални).

Като цяло тази част от трета глава следва да се синтезира и да придобие по-стегнат вид. В нея е отделено малко повече от необходимото място на въпроса за възникването и развитието на римската пътна мрежа в тракийските земи. Същото се отнася и за описанието на първостепенните пътища: Via Egnatia, Крайдунавския, Крайморския, Диагоналния път, пътя

Ескус – Филипополис. Според мен те трябва само да се споменат като основни пътни артерии, около които гравитира общобалканската римска пътна система.

Според докторанта на 120 стр. „периодът II – III в. се определя като първи период от функционирането на Траяновия път. След IV в. той губи своето значение и придобива статут на второстепенен път”. Лично аз за първи път срещам подобна периодизация на тази пътна артерия и затова ще си позволя да направя една съществена корекция. Така нареченият „Траянов” път всъщност е римският път „Ескус – Филипополис”, който е един от най-ранните пътища, трасиран от римляните още през първите години след покоряването на Мизия и Тракия и който е единственият цялостно изследван римски път у нас. След завладяването на Дакия през 106 г. и превръщането ѝ в римска провинция значението на пътя Ескус – Филипополис се засилва. Показателно в това отношение е и построяването на каменния мост на р. Дунав между Ескус и Сукидава, официално открит на 5 юли 328 г.

Според писмените извори в края на V и началото на VI в. пътят Ескус – Филипополис в отсечката на Троянския проход е престанал да бъде поддържан, което показва, че по това време той вече не е бил първостепенна сухопътна артерия, нещо повече – дори е бил изоставен.

Повече подробности могат да се намерят в книгата на Митко Маджаров: „Римският път Ескус – Филипопол. Пътни станции и селища”, излязла от печат през 2004 г.

Втората част на трета глава е посветена на римските пътища в Лудогорието. В нея проличават личните изследвания на автора, които са неговият основен принос. В тази глава той представя четири основни пътя, които са преминавали през разглежданата област: Sexaginta Prista– Abritus– Marcianopolis; Durostorum–Abritus–Nicopolis ad Istrum; Cabile–Abritus; Durostorum–Deultum. От тези пътища единствено пътят Sexaginta Prista– Abritus–Marcianopolis изцяло се намира в областта на Лудогорието и съвсем естествено е на него Данаил Петров да отдели най-много внимание (17 страници). Авторът констатира, че този път е изграден през II и началото на III в. и че той спада към групата на второстепенните римски пътища. По отношение времето на строителството на този римски път трябва да се конкретизира, че той е бил трасиран през II в., когато

селището Durostorum е било превърнато в легионен лагер и е трябвало да се свърже с най-процъфтяващия по същото време в региона град Marcianopolis.

Останалите три пътя частично преминават през областта Лудогорието. Техните трасета са описани с големи подробности, което от своя страна отразява преките теренни наблюдения на докторанта. Данаил Петров отбелязва, че тези пътища са второстепенни и са трасирани най-общо през II и началото на III в. Мен лично ме заинтригува пътят Durostorum–Deultum и най-вече обстоятелството, че той е преминавал не през Marcianopolis, което би следвало да е задължително за времето, когато пътят е бил трасиран, а в посока юг след Durostorum през старопланинския „Ришки” проход и от там за Deultum.

Трябва да отбележа, че точно по същото време е функционирала и първостепенната пътна артерия от Durostorum през Marcianopolis и Anhialus за Heraclea, която през II и III в. става част от главния Западнопонтийски път с отклонението му след Odesus за Marcianopolis, Anhialus, Deultum и Bizantion. Като такава тази пътна артерия е отбелязана и в „Пътеводителя на император Антонин”. Струва ми се малко вероятно по едно и също време римляните да трасират два близки един до друг пътя, които да свързват аналогични селища, каквито в случая се явяват градовете Durostorum и Deultum.

Безспорен е фактът, че описаният от Данаил Петров римски път по направление на градовете Durostorum и Deultum е съществувал. За него информация намираме в изследванията и на други автори, които докторантът коректно е споменал. В този ред на мисли логично е да се зададе въпросът дали разгледаният от колегата Петров римски път не е трасе на по-късна сухопътна артерия, прокарана през „Ришкия” проход в направление на античните градове Durostorum и Deultum? Този важен въпрос авторът следва да уточни преди бъдещото обнародване на предложената от него докторска дисертация.

За по-добрата прегледност на дисертацията изводите за всеки един от четирите разгледани римски пътя следва да са в края на съответния раздел, а не в началото или в средата. По този начин работата ще придобие по-стегнат вид и разглеждането на всеки римски път ще има завършек.

От голямо значение за изследването на предримските и римските пътища е и нумизматичният материал, особено колективните монетни находки. Те очертават трасетата на пътищата и интензивността на търговските контакти между отделните селища. Тази изворова база Данаил Петров е представил много добре. Споменати са всички известни монетни находки, произхождащи от областта „Лудогорието” както от предримската, така и от римската и късноантичната епоха. Монетните находки докторантът е обособил в самостоятелни раздели в края на всяка една от главите. От представените карти на тези находки се вижда, че най-богат на нумизматичен материал в разглежданата област е периодът I – IV в., а най-малко са находките от епохата на късната античност. Тази констатация отразява и степента на развитие на търговските връзки в областта през различните епохи. В това отношение по-уместно би било нумизматичният материал да се диференцира и да бъде разгледан паралелно при описанието на всяко пътно трасе. По този начин монетите ще намерят своето място като доказателствен материал, който подпомага изследването.

Текстовата част на дисертацията завършва със заключение, в което са направени основните изводи, произтичащи от изложението.

В приложението са представени 20 чертежа и карти, които дават завършен вид на труда. Тук ще отбележа, че при изготвянето на каквато и да е карта е задължително в нея да присъстват мащаб и посоки. В противен случай тя придобива значението на скица.

В края на труда е приложен списък на използваната литература, към която в хода на изложението Данаил Петров е подходил критично.

По темата на дисертацията докторантът е обнародвал осем статии, които са негов собствен принос.

В заключение ще си позволя да направя следните основни изводи:

1. Подборът на темата е много правилен. Като цяло изследването е оригинално и единствено по рода си в българската археологическа книжнина. Така поднесено то дава възможност да се направи паралел на предримските и римските пътища в дадена област – в случая Лудогорието.

2. Предложената за обсъждане докторска дисертация допълва картината на сухопътните комуникации през античността и дава ясна представа за съществуващите през предримската и римската епоха пътища в един немалък географски ареал – Лудогорието. Това е доста обемисто и трудно по своя характер изследване, с което докторантът се е справил успешно.
3. Авторът е използвал богата изворова база и налична литература по проблема, която е цитирана коректно и е обособена самостоятелно в края на текстовата част.
4. Докторантът притежава необходимия брой публикации, свързани с темата, които са изцяло негов принос.
5. Приложената от докторанта справка за приносите приемам обективно с убеждението, че те действително отразяват състоянието на пътищата в Лудогорието в един голям хронологически диапазон от 10 века.
6. Направените от мен корекции и забележки са далеч по-малко от приносите на труда и имат за цел да бъдат взети под внимание при бъдещото му обнародване.
7. С така представените наблюдения и направените бележки давам положителна оценка за работата на докторанта и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Данаил Димитров Петров.

17.04.2014 г.

Рецензент:

(доц. д-р Митко Маджаров)